

Грітченко Тетяна Яківна,
доцент кафедри фахових методик
та інноваційних технологій у початковій школі
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Проблема професійної компетентності як пріоритетної характеристики фахівця знаходиться в центрі уваги педагогічної науки останні десятиліття. Дослідженню цього феномена присвячені роботи В. Адольфа, Н. Бібік, К. Бондаревської, Н. Бутенко, Н. Дмитрієвої, Е. Зеєра, Т. Ігоніної, Л. Карпової, Т. Крюкової, О. Кузнєцової, Т. Лапико, А. Маркової, О. Перцевої, О. Пометун, І. Рогальської, О. Савченко, В. Сластьоніна, С. Трубачової та ін.

Професійну компетентність вчителя початкової школи ми розглядаємо як сукупність необхідних психолого-педагогічних, предметних та методичних знань і умінь, готовність до їх практичного застосування. Причому, поняття «готовність» розуміється нами і як психічний стан, і як якість особистості, що сформувалася.

Для того, щоб формувати професійну компетентність майбутніх учителів початкової школи необхідно виявити чинники, що найефективніше впливають на цей процес у сучасних умовах.

На думку Н. Касаткіної, на професійне самовизначення молоді впливають загальні, регіональні та психологічні чинники. До загальних чинників автор відносить соціально-економічні умови життя людей, духовну культуру суспільства, засоби масової інформації тощо. До регіональних – специфічні особливості економічного і демографічного розвитку регіону, що впливають на вибір професії. Психологічні чинники автор поділяє на три групи: 1) чинники, обумовлені віковими особливостями молоді; 2) чинники, що впливають на формування ціннісних орієнтацій; 3) чинники особистісного характеру (схильності, здібності, інтереси, психологічні якості людей, рівень загальноосвітньої підготовки тощо) [1].

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що у психолого-педагогічних дослідженнях до чинників найчастіше відносять: соціально-економічні умови; середовище, в якому відбувається діяльність людини; думка соціуму про значущість і необхідність цього виду діяльності; психологічні особливості особистості людини, що впливають на процес формування якої-небудь її якості, необхідної для професійної діяльності.

У нашому дослідженні нами визначено дві групи чинників, що впливають на процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у вищому навчальному закладі:

- соціально-педагогічні (характеризуються сучасними соціальними умовами – соціальний аспект та організацією освітньо-виховного процесу у вищому навчальному закладі – педагогічний аспект);
- психолого-педагогічні чинники (характеризуються суб'єктивними властивостями і професійно важливими якостями особистості майбутнього вчителя початкової школи – психологічний аспект, його знаннями, уміннями і навичками – педагогічний аспект).

Для виявлення змісту групи соціально-педагогічних чинників охарактеризуємо сучасні умови, в яких відбувається процес формування професійної компетентності

майбутнього вчителя початкової школи, і визначимо, що впливає на формування професійної компетентності майбутнього фахівця в умовах освітнього процесу вищого навчального закладу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури і державних документів показав, що в сучасних соціально-економічних умовах (перехід до ринкової економіки, модернізація освіти, зміна характеру соціальних відносин тощо) суспільство висуває все більш високі вимоги до кожного спеціаліста, зокрема і до вчителя початкової школи. У зв'язку з інтенсивністю розвитку початкової освіти, різноманітності альтернативних програм, кардинальної зміни процесуальної сторони навчання, суспільство висунуло на перший план проблему якісної зміни особистості вчителя, його ролі та діяльності в освітньому процесі.

На думку Л. Трубайчук, нині стає актуальним завдання підготовки вчителя початкової школи нового типу, який володіє глибокими знаннями в галузі психології навчання, розвитку і становлення особистості дитини, організації спілкування у навчальній діяльності, а також володіє спеціальними знаннями й уміннями для впровадження інноваційних технологій у практику шкільного життя [2].

Окрема увага до особистості вчителя початкової школи і його професійної підготовки зумовлюється низкою міркувань, що стосуються ролі учителя у становленні особистості учня, формування у молодших школярів аналітичного, понятійного, операційного, мовного (мовленнєвого), світоглядного фундаменту, первинних ціннісних установок і уявлень про роль освіти в соціально-економічному житті суспільства. Від того, якої «якості й глибини» буде «закладено» відповідний фундамент у вчителя, адептом яких освітніх цінностей він буде, залежить на скільки успішним стане подальше навчання його молодших школярів у середній та старших ланках загальноосвітньої школи [3].

У зв'язку з цим сучасний учитель початкової школи повинен бути готовим до використання різноманітних освітніх програм; у нього повинен бути сформований комплекс педагогічних умінь, що включає: проектні, конструктивні, управлінські уміння, тощо. Крім того, сучасний вчитель початкової школи – це фахівець з яскраво вираженою творчою індивідуальністю.

Перший (початковий) ступінь школи розвиває особистість дитини, її здібності, вчить спілкуванню, рідній мові, умінню вчитися, основам етичної, естетичної, фізичної культури, виробляє звичку до систематичної праці. Діти оволодівають загальними уявленнями про природу, суспільство, людину та її працю; основами світогляду. У початковій школі учні набувають необхідних умінь і навичок читання, письма, вчать спостережливості, вимірюванню та лічбі, оволодівають прийомами логічного запам'ятовування, елементами теоретичного мислення, культурою мови і поведінки, основами особистої гігієни і здорового способу життя. У дітей закладаються первинні ціннісні орієнтації, формуються мотиви навчання, прищеплюється любов до знань, до духовних цінностей. До роботи в цих умовах, до виконання таких завдань повинен бути підготовлений кожний вчитель. Він повинен також знати потреби сучасної дитини, її захоплення, володіти сучасними методами навчання дітей тощо.

Отже, соціальний аспект у групі соціально-педагогічних чинників, що впливають на формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи, визначає наступні чинники:

- статус вчителя початкової школи у сучасному суспільстві (усвідомлення суспільством значущості початкового ступеня освіти в житті кожної людини, привласнення педагогові соціальної ролі «перший вчитель»);
- вимоги, що висуваються суспільством до професії вчителя початкової школи;
- можливості професійного й особистісного зростання (кар'єрне зростання, досягнення професіоналізму у педагогічній діяльності та його вищого ступеня – педагогічної майстерності).

На сучасному етапі розвитку професійної освіти особливого значення набуває феномен «розвивальне освітнє середовище», що відіграє важливу роль у соціалізації, соціальній адаптації, формуванні готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Британський психолог Дж. Равен, розглядаючи проблему компетентності у сучасному суспільстві, акцентує увагу на взаємозв'язку компетентності та поведінки, компетентності та здібностей, компетентності та розвивального середовища, компетентності та цінностей. Середовище, вважає автор, повинне бути розвиваючим, де у людини є можливість проявити свої цінності, де вона має право на певні способи поведінки, на помилки, на підтримку [4].

На думку О. Савченко, освітнє середовище навчального закладу це сукупність умов і впливів, які створюють основу навчання, виховання і розвитку [5, с. 102].

Як видно з вищесказаного, освітнє середовище у вищому навчальному закладі – це невід'ємна частина освітньо-виховного процесу, що впливає на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Пошук шляхів удосконалення якості підготовки майбутнього вчителя початкової школи, створення для цього умов, диктує необхідність вибору оптимальних форм і методів організації навчального процесу у вищому навчальному закладі. Як показує аналіз психолого-педагогічних досліджень, ефективними в даному випадку є активні методи навчання та різні педагогічні технології, які необхідно адаптувати до умов роботи (до контингенту, в кількісному і якісному сенсі, до наявної матеріально-технічної бази, до власного індивідуального стилю діяльності).

Складником основної освітньої програми вищої професійної освіти є виробнича (педагогічна) практика. Вона забезпечує поєднання теоретичної і практичної підготовки студентів з їхньою практичною педагогічною діяльністю впродовж усього навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Принципи побудови педагогічної практики, а також її завдання і функції обґрунтовано у роботах О. Абдулліної, В. Горбенко, В. Сластьоніна, В. Чепікова, В. Шахова та ін.

Багато дослідників вважають, що в період виробничої (педагогічної) практики – моделі майбутньої професійної діяльності студентів, формуються всі компоненти професійної компетентності, тому дуже важливо вибрати найефективніші форми і методи її організації.

Зважаючи на зазначене вище, ми виокремили такі групи соціально-педагогічних чинників формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи: освітнє середовище вищого навчального закладу; форми і методи організації освітньо-виховного процесу; форми і методи організації педагогічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Касаткина Н. Э. Теория и практика формирования профессионального самоопределения молодежи в условиях непрерывного образования / Ю. А. Захаров, Н. Э. Касаткина, Б. П. Невзоров, Т. М. Чурекова. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 1996. – 160 с.
2. Трубайчук Л. В. Портрет учителя начальных классов / Л. В. Трубайчук // Начальная школа. – 2006. – №6. – С.20–23.
3. Вчитель початкової школи у соціокультурному вимірі суспільства : навчальний посібник / Є.О. Лодатко, Л. В. Кондрашова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 232 с.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.